

Ujguři – starobylý národ, nebo produkt sovětské národnostní politiky?*

PETR KOKAISL **

Uyghurs – an Ancient Nation, or the Result of Soviet National Politics?

Abstract: The present article pursues two main objectives: to highlight the possibly unstable perception of belonging to a particular ethnic group and, through the example of the USSR, to show how state interventions facilitated the integration of different ethnic groups into a new Uyghur group. It will also explain how such interventions can facilitate assimilation or, conversely, act against it. Like other USSR nations, the Uyghur nation was constructed as the result of a political decision; however, the primordialist aspect has always been emphasised, according to which the nation should have existed forever. The Uyghur ethnonym, although adopted following a decision taken by Soviet power, became the designation of a large nation over subsequent decades and most Uyghurs now live outside the former USSR. The concept of a unified Uyghur nation was also adopted by both China and the Uyghur movement after World War II. Although the state has the means to construct a new nation, a number of other factors can change its efforts entirely; this is shown in the paper through the example of two Kyrgyz regions populated by the Uyghur minority.

Keywords: Uyghurs; ethnogenesis; ethnic identity; constructivism; Soviet Union; Kyrgyzstan; Xinjiang

DOI: 10.14712/23363525.2019.5

Cíl studie

Hlavním cílem předkládané studie je diskutovat, nakolik je vnímání příslušnosti k určitému etniku stabilní. Nejedná se zde při sledování etnogeneze Ujgurů během 20. století o hledání místa na ose ohraničené z jedné strany primordialistickými teoretiky a ze strany druhé teoretiky konstruktivistickými. Jde o ukázkou – s určitým důrazem na kyrgyzské Ujgury – jak stát přebírá konstruktivistickou roli při vzniku národa, zároveň ovšem za pomoci státní ideologie podsouvá teorii zcela opačnou (operující s pojmem národ jako s odvěkou a stabilní kategorií).

Druhým cílem tohoto příspěvku je ukázat na příkladu Ujgurů žijící ve více státech a zejména na příkladu Ujgurů žijících ve dvou geograficky i kulturně odlišných oblastech Kyrgyzstánu, jaký vliv mohou mít státní zásahy na utváření etnické identity. Příklad kyrgyzských Ujgurů ukazuje silný vliv státních zásahů při vzniku národa, ale zároveň ukazuje, že tyto státní zásahy mohou mít i v rámci jednoho státu zcela odlišné projevy. Na příkladu Kyrgyzstánu je možné ukázat, jak se měnila politika vůči Ujgurům, jak na tuto politiku

* Tento článek vznikl za podpory IGA PEF ČZU (č. 20181003).

** Petr Kokaisl, Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha. E-mail: pkokaisl@seznam.cz.

reagovali příslušníci ujugurského etnika a jak i v rámci jednoho státu, respektive svazové republiky docházelo k naprosto odlišným projevům ujugurské etnicity.

Vlastní prezentovaná data byla získána při opakovaných střednědobých výzkumech mezi ujugurským etnikem v Ujugurské AO v Číně (v letech 2006 a 2007), v severním Kyrgyzstánu (roku 2013 a 2017) a jižním Kyrgyzstánu (roku 2015 a 2016).

Odborná literatura na téma Ujgurů, jejich etnogeneze a kulturních specifík v současnosti bývá velmi často ideologicky vyhraněná. Z důvodu politických represí vůči čínským Ujgurům, které jsou faktem, považují někteří autoři [*Uzbekov – Kurmanov 2014*] za nutné pomoci tomuto utlačovanému národu alespoň tím, že ve svých vědeckých statích budou poukazovat na starobylost ujugurského etnika. Pomocí nejrůznějších historických konstruktů pak mnoha způsoby vyzdvihují udatnost ujugurského národa. Tato kontinuita mezi starověkým a dnešním ujugurským národem je ovšem více než sporná, a proto někteří badatelé, přestože jednoznačně uznávají starověký ujugurský národ, raději v některých případech používají pro označení etnické příslušnosti příslušnost geografickou, např. Turfanci [*Dittrich 2000: 26–27*].

Podobně se i někteří současní ujgurští představitelé snaží legitimizovat požadavek na ujugurskou státnost poukazováním na (opět velmi sporné) propojení dřívějších státních útvarů na území dnešní Ujugurské autonomní oblasti v Číně s ujugurským národem. Pro ujugurská národní hnutí často není ani příliš důležité, že se fakticky nejednalo o hnutí ujugurská, ale panturkistická a s výraznými prvky extremistického islámu zahrnující popravu „nevěřících“ a konvertitů [*Wingate 1950*].

Čínská historiografie má na události spojené s migrací turkického obyvatelstva z území dnešní Ujugurské AO (Sintiang) na území carského Ruska (a budoucího SSSR) pozoruhodně jednotný názor: separatistická hnutí stojí proti přání příslušníků všech etnických skupin. (V Číně jsou Ujguři označováni za národnost (*šao-šu min-cu*), nikoli národ. Jediným národem je čínský národ (*čung-chua min-cu*), zahrnující Chany (vlastní Číňany) a nechanské národnosti – blíže např. [*Slobodník 2006*].)

Obyvatelstvo je i pro období 19. století označováno jako Ujguři (přestože se tento etnonym oficiálně i neoficiálně začal používat v SSSR i Číně později) a za důvod odchodu těchto obyvatel na území carské říše není jmenovaná perzekuce ze strany Číny, nýbrž *ruská agrese* – například Xing Li Tao [*2012*]. Tchajwanští autoři naproti tomu nemají problém obyvatelstvo na území dnešní Ujugurské AO v první polovině 20. století označovat jako turkické muslimy. Založení první turkestánské republiky spojují s pravicovými muslimskými nacionalisty, zatímco založení druhé republiky v roce 1933 spojují s levicovými tureckými muslimskými nacionalisty za podpory Sovětského svazu. Nárůst nacionalismu obyvatel bývá přičítán příchodu čínského obyvatelstva a posílením kontroly Číny proti Sintiangu [*Wu Qine 2006*].

Národnostní otázka v SSSR – první fáze řešení

V sovětském, a zvláště pak ve středoasijském prostoru, se setkáváme – ve srovnání s Evropou – v případě etnogeneze některých národů s mnoha odlišnostmi. Zatímco v Evropě byl vznik většiny národů proměnou rodové společnosti především záležitostí středověku, ve Střední Asii existovala tato situace (kdy z rodů vznikaly nové etnické skupiny) zcela jistě ještě v 19. století a poměrně často i ve století dvacátém. Při studiu pramenů,

kteří nám o obyvatelích Střední Asie zanechali cestovatelé nebo historici ve svých kronikách, docházelo k označování určitých skupin obyvatelstva jednotným etnonymem často pouze podle vnějšího zdání nebo etnonymum vycházelo z geografické oblasti. Sami obyvatelé se ovšem s tímto etnonymem a (příslušností k tomuto národu) nijak výrazně neztotožňovali, a mnohem silnější bývalo povědomí rodové příslušnosti.

Bezprostředně po bolševické revoluci a po vzniku Sovětského svazu ve 20. letech 20. století došlo i ve Střední Asii při řešení národnostní otázky k aplikaci Leninových a Stalinových teorií, které v některých ohledech vycházely i z Marxova díla. Je těžké určit pravého autora stalinistické koncepce národa, neboť existuje značná podobnost v spisech rakouských marxistů Bauera, Rennera a Kautskyho.

Lenin a Stalin považovali otázku nacionalismu za velmi důležitou v budování socialistického mnohonárodního státu. Jeho primárním cílem však byla vždy proletářská revoluce, která měla přednost před problémy týkajícími se národní identity. To je patrné například na prvních sovětských poštovních známkách z 20. let. Na nich se objevují pracující, rolníci (rozsévač, žnec) nebo krasnoarmějci, dále symboly proletářské revoluce (rozetnuté okovy nebo řetězy, srpy, hvězdy, traktory, památníky a výročí revoluce), ale všechny tyto symboly jsou bez jakéhokoli etnického pozadí nebo národnostních přívlasků. Teprve sovětské poštovní známky z roku 1927 a 1932 ukazují pracující „různých národů“ nesoucí prapor revoluce. Představitelé „různých národů“ jsou vyobrazeni v typickém oblečení nebo se specifickými pokrývkami hlavy, ale stále bez uvedené národnosti. Až v roce 1933 vydává Sovětský svaz sérii poštovních známek věnovanou konkrétním národům žijícím v SSSR.

Při řešení národnostní otázky panoval mezi Leninem a Stalinem výrazný nesouhlas. V roce 1922 Lenin navrhl zřízení SSSR jako volné sdružení národních států, z nichž by měl každý značnou míru autonomie (s důrazem na používání vlastního jazyka). Stalin tento přístup kritizoval a preferoval maximální jednotnost obyvatelstva.

Přesto během prvních let po bolševické revoluci byl přijat evropský „trojjediný“ model řešení národnostního problému: politická jednotka má sdružovat obyvatele stejného jazyka i národa (etnického původu) [Šatava 2015: 5].

Administrativní jednotky byly vytvořeny centrálně a disponovaly různou mírou autonomie (od autonomních okresů přes autonomní regiony až po národní republiky). Tento koncept byl založen na předpokladu, že rozvoj národa může probíhat pouze v rámci jeho vlastní politické jednotky. Podle Ingeborg Baldaufové [1991: 79–95] byl dopad této politiky na obyvatele Střední Asie a dalších oblastí SSSR zcela zásadní, protože vytvořil zcela nové chápání národa (*natsiya*). Zatímco v předsovětském období byl pojem „národ“ ve Střední Asii chápán spíše geograficky než kulturně, v sovětském období došlo k jeho definici jako „osoby spojené jazykem, zvyky a rasou“.

V tomto období začala být velmi důležitá oficiální národnost, která se zapisovala do dokladů. Pojem byl sice jeden, ale národnost odpovídající příslušné svazové republice byla jednoznačně prestižnější než národnost skupin, které žádnou autonomní jednotkou nedisponovaly. Tato situace trvala až do rozpadu SSSR.

Další fáze řešení národnostní otázky v SSSR

Druhá fáze řešení národnostní otázky v SSSR první fázi nijak nerozvíjela, ale naopak první fázi úplně popírala. Po vytvoření autonomních jednotek na etnickém základě totiž došlo

v SSSR k prudkému obratu a od konce 30. let 20. století se jakýkoli náznak na národnostní specifika začal označovat jako *nacionalistická úchylka*, za kterou byla popravena celá řada nejvyšších sovětských funkcionářů stojících v čele autonomních národnostních jednotek. Zároveň ve 30. letech došlo k rušení národnostních okresů i národnostních *selsovětů*.

To, že stalinská teorie řešení národnostní otázky byla plná rozporů a vlastního protirečení, Stalinovi nijak nevadilo. Asi nejlépe to vyjádřil ve svém projevu, který lze zhruba shrnout tak, že když nastoluje a řeší národnostní otázku buržoazie, je to nesprávné, pokud se jedná o sovětskou vládu, pak problém řeší správně [Stalin 1925].

Teprve po Stalinově smrti začali sovětsští vědci vypracovávat nové teoretické koncepty etnicity. Tato změna přístupu k etnickému původu měla jasný politický kontext. Padesátá léta v SSSR byla arénou pro politickou liberalizaci, při které se zástupci většiny sovětských republik snažili zvýšit svou autonomii.

Zatímco na začátku třicátých let minulého století máme ve Střední Asii dokladované rychlé a umělé vytváření nové národní identity, od konce padesátých let docházelo k prosazování koncepce nadnárodní sovětské identity. V SSSR se pro etnické skupiny používal výraz *etnos*, který byl ve 20. letech 20. století zaveden Sergejem M. Širokogorovem. Nejvyšší podíl měl ovšem na zavedení tohoto pojmu Julian V. Bromlej. Podle Bromleje [1983: 212, 294, 338] se *etnos* mění podle geografických podmínek a je zásadně ovlivňován tím, zda se etnické procesy formují v kapitalistických či socialistických podmínkách. Sovětský národ byl považován za specifický *etnos*, protože na rozdíl od jiných národů (*etnosů*) nebyl vytvořen specifickými tradicemi, jazykem nebo historickým vědomím. Sovětská identita byla původně spojena se sovětským státem, sovětskou ideologií a sovětským patriotismem (vytvořením sovětského člověka) a nižší vrstvou identity tedy mohla zahrnovat etnickou identitu.

V osmdesátých letech se objevilo několik teorií týkajících se etnicity, které byly do jisté míry pro sovětskou školu šokující. Například práce Erika Hobsbawma a Terence Rangera [1983] se zavedením pojmů „ vynalézané tradice“ (invention of tradition) zcela odporovaly sovětskému chápání národa – i když sovětský režim při vytváření nových tradic byl sám velmi aktivní. Další důležitou prací v oblasti etnicity, která byla v příkré opozici vůči sovětskému chápání národa, byla „imaginární společenství“ (imagined communities) Benedicta Andersona. Anderson [1983] zdůrazňoval nestálost společenství, což uplatňoval i na pojetí etnické skupiny a národa. Ačkoli tyto práce měly obrovský dopad na chápání etnického původu na Západě, vědecká debata v SSSR je do značné míry ignorovala. Na rozdíly mezi západními a sovětskými vědci ohledně definice státní příslušnosti poukazyval na začátku 90. let John Comaroff [1991]. Tvrdil, že obě skupiny vědců se zabývají stejnými problémy, jako například vysvětlováním etnických konfliktů, ale podle něj hlavní rozdíl mezi západními a sovětskými vědci spočívá v jejich chápání národnosti. Pro sovětské badatele byla národnost typickým primordialistickým pojmem, protože národy mají od nepaměti svou vlastní identitu a jejich vývoj probíhá podle podobných historických schémat.

Tato koncepce se udržela i v postsovětských středoasijských republikách, když se jejich představitelé snažili zajistit vedoucí úlohu ve státě pro příslušníky titulárních národností. V tomto ohledu jsou metody středoasijských režimů pozoruhodně konzistentní s metodami sovětské éry. Mnoho prezidentů středoasijských republik začalo mluvit z hlediska nezávislosti o *dosazežení tisícileté touhy národů*. Je zde preferovaná primordialistická koncepce národa spolu s odkazy na sovětské historiky dvacátých a třicátých let (např. Vasilij

V. Bartold [1927]), kteří vytvářeli slavnou historii středoasijských národů (odpovídajícím tehdy nově založeným svazovým republikám).

Přestože sovětské ústavy deklarovaly rovnoprávnost všech národů SSSR a garantovaly jim možnost používat svůj rodný jazyk, skutečná situace byla jiná. Vytvoření národních svazových republik sice národnostní otázku řešilo, ale často jen u titulární národnosti. Tato politická a kulturní kampaň 20. a 30. let označovaná jako *korenizacija* ovšem nutně vedla k tomu, že se příslušníci určitých národů stávali občany nižší kategorie. To mohlo postihnout i příslušníky „prestižních“ národů, pokud žili na území jiné svazové republiky. Národy, které na území SSSR neměly žádnou autonomní jednotku, pak byly odkázány na často svévolný přístup představitelů konkrétní svazové republiky. I v dobách SSSR se objevovala nacionalistická hesla (například *Kazachstán Kazachům*). Na konci 80. let 20. století žilo v SSSR více než 5 milionů osob, jejichž národnost nebyla zahrnuta mezi *národy* SSSR, protože se jejich národní stát nacházel mimo SSSR, případně většina příslušníků tohoto národa žila mimo SSSR (Němci, Poláci, Korejci, Bulhaři, Řekové, Ujguři, Maďaři, Rumuni, Kurdové, Turci, Finové, Dunganí, Peršané, Asyřané, Belúdzové, Češi, Slováci a Chalcha-Mongolové) [Češko: 3–15]. Situace Ujgurů v SSSR byla v tomto ohledu ještě složitější, protože Ujguři nedisponovali vůbec žádným státem a náhled na ně velmi těsně souvisel s aktuální politikou SSSR vůči Číně.

Vznik nových národů ve Střední Asii

Situace v SSSR ve dvacátých a třicátých letech při řešení první fáze národnostní otázky se mohla zvenčí jevit jako velkorysá nabídka podpory málo početných národů v jejich kulturním rozvoji prostřednictvím politické autonomie. V první fázi řešení národnostní otázky docházelo ke vzniku řady národnostních jednotek s různou mírou autonomie (od národnostních obcí – *selsovětů* přes autonomní národnostní okresy a oblasti až k národním svazovým republikám).

Skutečnost ovšem byla často značně odlišná, protože etnicko-demografické procesy ve 20. a 30. letech v SSSR vedly k preferenci pouze vybraných národů. Souběžně probíhala razantní a řízená asimilace národů ostatních, které byly politickým rozhodnutím označeny jako nepreferované a nežádoucí. Například Kazaši, Uzbeci a Ázerbájdžánci ve 30. letech intenzivně asimilovali menší muslimské národy, které žily v jejich blízkosti [Maksudov 1999: 763–796].

Vytváření hranic mělo dávat důraz na národnostní specifika, ekonomické zájmy i snazší administrativní správu. Proces vytváření hranic svazových republik ve Střední Asii zakončený až v polovině 30. let však nesplňoval z této trojice téměř nic. S odstupem času se naopak může jevit tehdejší vytváření hranic jako snaha co nejvíce nově vzniklé svazové republiky oslabit: Uzbekistán, Kyrgyzstán i Tádžikistán získal vytvořením nových hranic velmi výrazný prvek nestability prostřednictvím početných etnických menšin. [Kokaisl 2018: 430–432]

Statistické údaje ze sčítání obyvatel ukazují, že o přirozené etnogenezi středoasijských národů se v počátcích sovětské vlády rozhodně nejednalo. V době, kdy na území středoasijského Turkestánu existovala Turkestánská autonomní republika, se počítalo pro celou oblast s jednotným národem i jazykem (v ústavě SSSR z roku 1924 označovaném v Hlavě V. jako turko-tatarským).

Po opuštění konceptu jednoho turko-tatarského národa v sovětské Střední Asii začaly vznikat pod taktovkou moskevského vedení národy nové. Například při vytváření uzbekého národa při vzniku Uzbeké SSR se počítalo pouze s Uzbeky, ale ne do té doby mnohem početnějšími Sarty. I v ruských sčítáních obyvatelstva před VŘSR byli Sartové uváděni na prvním místě. Protože šlo o usedlé obyvatelstvo, nemohli se pochlubit takovými vojenskými úspěchy (např. jako opora Tamerlánova vojska) jako Uzbeci (blíže ke kulturním projevům spojeným s usedlou tradicí obyvatel Uzbekistánu, viz např. Andrea Štolfová [2014], Shukurov – Maitah – Smutka [2016]). Při sčítání obyvatel v roce 1926 ze zhruba 1,5 miliónů Sartů (z předchozího sčítání) nezůstal ve statistikách náhle ani jeden. Sartům bylo spolu s dalšími turkeštánskými etnickými skupinami (např. Kurama) přiděleno označení *Uzbek* a stali se součástí nového uzbekého národa.

Ujguři

Označení a původ Ujgurů

Etnonymum Ujgur má starobylý původ, ovšem zhruba do 19. století se používalo pouze pro etnické skupiny žijící v minulosti. Informace o Ujgurech mnohdy odrážely pouhé domněnky autorů. Tak ruský vojenský činitel (a turkeštánský generální gubernátor) Alexej N. Kuropatkin [1877] ve svém historickém popisu Kašgarie ztotožňuje starověké Ujgury a Huny, podle Pavla Papáčka [1907: 149] jiní badatelé zase kladli rovnítko mezi Ujgury a Ugry, a Ujguři tak měli být příbuzní ugrofinským národům.

Přestože zmínky o Ujgurech máme z čínských pramenů už od 4. století n. l. (budeme-li ztotožňovat Huny a Ujgury, pak se dostaneme do ještě vzdálenější minulosti) a například od perského historika Rašida-ad-Dína z přelomu 13. a 14. století, jejich obsah mnoho badatelů, např. Vasilij V. Radlov [1893: 116], zpochybňuje a označuje za lidové podání mající do značné míry legendický charakter.

Brockhaus-Efronova encyklopedie Ujgury popisuje jako východoturecký národ zmiňovaný v čínských letopisech ve 4. století našeho letopočtu. Nyní (přelom 19. a 20. století) podle zmíněné encyklopedie řada tureckých národů používá označení Ujgur k pojmenování oddělených rodů. Jako označení samostatného etnika se etnonymum Ujgur používá jen na hranici Tibetu: mongolojazyční Kara Ujgurové a turkojazyční Saryg Ujgurové [Enciklopedičeskij slovar' 1890–1907].

Český Ottův slovník naučný (rovněž z přelomu 19. a 20. století) vidí Ujgury jako zaniklý národ, který dal vzniknout například Uzbekům: „Uzbekové jsou větve tureckého kmene Ujgurů, který se úplně rozdrobil a splýnul s jinými národy. V posledních dobách užívá se názvu Uzbeků pro kočovníky vůbec, kdežto obyvatelé měst se označují Sartové. Uzbekům nejbliže příbuzní jsou Kašgarci sídlící v čínském Východním Turkeštánu“ [Ottův slovník naučný 1907].

Owen Lattimore [1973: 233–242], který navštívil Čínu v roce 1927, dále po skončení 2. světové války a pak v roce 1972, uvádí, že Ujguři byli označováni ruskými cestovateli jako Sartové – tak ostatně označovali veškeré usedlé turkické obyvatelstvo Střední Asie. Zároveň si všimá, že ještě po 2. světové válce se tito turkičtí obyvatelé na území Číny neoznačovali jako Ujguři, ale prostřednictvím oázy, z které pocházeli – Kašgarci nebo Turfanci.

Na území carského Ruska, právě do oblasti ruského Turkestánu, toto turkické muslimské obyvatelstvo přicházelo z oblasti dnešní Číny (Sin-ťiang) společně s dalšími národnostními skupinami, které v ruském Turkestánu hledaly bezpečnější život. Jejich migrace na území dnešních středoasijských republik byla přímým důsledkem řady povstání proti čínské vládě.

Území Sin-ťiangu nebylo dříve politicky ani kulturně jednotné. Severní část (Džungarie) byla spíše osídlena mongoljazyčnými kočovníky a byl zde rozšířený tibetský buddhismus. V jižní části v oblasti Tarimské pánve žilo spíše usedlé turkojazyčné muslimské obyvatelstvo. Tato oblast se označovala jako Altišahr (šest měst, jejich výčet není vždy stejný) nebo Kašgarie.

V polovině 18. století získala Čína nad oběma oblastmi přímou správu. Kuropatkin v této souvislosti zmiňuje v Džungarii masakr přibližně 1 milionu osob. Zároveň začínají velké přesuny obyvatel: Číňané zřizují v oblasti vojenské posádky z mongolských rodů a zvou do oblasti chudé Číňany. Zároveň v tomto období podle Alexeje Kuropatkina [1877] přichází do Džungarie čínští muslimové, Dunganí.

Proti čínské správě probíhala celá řada povstání, která byla, přes občasné dílčí úspěchy, vždy potlačena a velké množství obyvatel muselo opustit své domovy. Ve 20. letech 19. století po potlačení povstání Džangir-hodži přicházelo do carského Ruska obrovské množství Kašgarců, kteří se označovali etnonymem *Taglyk* – horalé. Ti osidlovali především Ferganskou oblast – Čokan Valichanov [1985: 11–12] uvádí 70 tis. rodin a s další emigrací dosáhl jejich počet 300 tisíc.

Povstání muslimského obyvatelstva proti čínské vládě probíhalo i mimo hranice dnešního Sin-ťiang. O likvidaci povstání Dunganů v Kan-su v letech 1862–1869 píše Nikolaj Převalskij, který oblast navštívil po deseti letech: „Pamětníci nám vyprávěli, že když se Číňané unavili při zabíjení lidí zbraněmi, sebrali dav mužů, žen a dětí a pak tyto nešťastníky odvedli do hor, kde je shazovali do propastí. Říkali, že zabili nejméně 10 000 lidí. Milost dostali pouze ti povstalci, kteří odmítli islám a přijali nové náboženství, buddhismus. Mnoho Dunganů uprchlo na západ ke svým souvěrcům“ [Převalskij 1946: 232].

Vznik nezávislého Ilijského sultanátu (1864–1871) je zároveň i dokladem toho, že boje neprobíhaly pouze mezi obyvatelstvem Východního Turkestánu a Čínou, ale velmi často i mezi místním obyvatelstvem navzájem.

Ruská armáda neklidu v čínské provincii využila a v roce 1871 ji obsadila pod záminkou ochrany sultanátu před Číňany. Na základě dohod mezi ruskou a čínskou vládou z 24. února 1881 bylo v Petrohradě stanoveno, že svrchovanost nad územím opět převezmou Číňané, zato se Tarančí (označení pro usedlé turkojazyčné muslimské obyvatelstvo původem z Číny, později občas označovaní jako ilijští Ujguři) a Dunganí mohou do roka vystěhovat na území Ruska, kde přijmou ruské poddanství. Ruská vláda chtěla přesídlenci ekonomicky posílit pohraniční oblasti a naopak oslabit čínskou stranu. Tarančů se přestěhovaly celé vesnice, což vedlo k jejich kompaktnímu osídlení. Další vlna přistěhovalců z Číny pak přišla do Střední Asie v souvislosti s povstáním na začátku 20. století.

Jednotné označení etnonymem Ujgur pro dříve oddělené skupiny především Kašgarců a Tarančinců (obyvatel údolí řeky Ili, do kterého byli od Číňanů v 2. polovině 18. století přesídleni z východního Turkestánu a později přešli na ruské území v Semirečenské oblasti) se objevuje až v roce 1921, kdy je vytvořila skupina národních ujgurských představitelů v Taškentu [Wixman 1984: 206].

Podobně jako u některých dalších středoasijských národů se etnonymum Ujgur poprvé objevuje až při sovětském sčítání v roce 1926. Statistiky carského Ruska při sčítání obyvatel v roce 1897 ujugurskou národnost neuvádí, ale pouze národnost Tarančů (56 469 osob) a Kašgarců (14 938 osob). Příslušníci obou těchto národností žili v carském Rusku výhradně na území Střední Asie.

Oč méně máme spolehlivých údajů, nakolik můžeme etnonymum používané v minulosti aplikovat na etnickou skupinu Ujgurů žijící v současnosti, o to více je možné využít různých historických náhledů politicky. Jakmile došlo v SSSR ve 20. letech 20. století k uznání ujugurské národnosti, začalo docházet k jejímu ideologickému využívání [Kamalov 2006: 4]. Jednotná ujugurská národnost byla vyhlášena na konferenci konané z iniciativy státních představitelů SSSR, které se účastnili představitelé sjednocené ujugurské inteligence z Turkestánské ASSR i ze Sin-tiangu. Bylo rozhodnuto oficiálně používat vlastní jméno ujugurského národa jako celostátní. V roce 1923 pak na mimořádném zasedání přijalo vedení středoasijských komunistů (Sredněaziatskoje bjuro CK RKPb) zvláštní rezoluci o používání etnonyma Ujgur [Chošamberdy 2007: 355].

Protože marxistická ideologie předkládaná Stalinem považovala jazyk za hlavní atribut národnosti, docházelo v SSSR v první fázi k zakládání ujugurských škol a vytváření učebních pomůcek pro výuku v ujugurštině. Tato péče o národnostní menšiny se netýkala jen Ujgurů, ale i celé řady národnostních menšin (např. Belúdzové na území Turkmenské SSR byli prvními Belúdzí, kteří se učili číst a psát ve své řeči). Důraz na jazyk měl i další důvod – prostřednictvím jeho nové kodifikace a zvyšování gramotnosti obyvatel docházelo i k šíření ideologických spisů mezi širší vrstvy obyvatel. Vzhledem k obecné obtížnosti objektivního stanovení míry vzdělanosti [Kolman – Rymešová – Michálek 2012] pak mohlo být vzdělávání používáno mnohem více jako nástroj propagandy: skutečné znalosti byly až druhotné, prvotní bylo ideologické ovlivnění.

Jednotlivé „ujgurské“ národnosti byly ve Střední Asii rozmístěné značně nerovnoměrně: v roce 1926 žilo nejvíce Kašgarců (57 %) na území (Kara)Kirgizské ASSR, nejvíce Tarančinců (98 %) žilo v Kazašské (oficiálně označované jako Kirgizské) ASSR a nejvíce Ujgurů žilo v Uzbecké SSR (75 %). Rozdíl mezi těmito národnostmi byl i v podílu městského a venkovského obyvatelstva – Ujguři žili téměř výhradně na vesnicích (93 %) podobně jako Taranči (80 %), zatímco u Kašgarců byl poměr téměř vyrovnaný – 55 % na venkově a 45 % ve městech. Na území dnešního Kyrgyzstánu byli ze třech „ujgurských“ národností v roce 1926 nejpočetnější Kašgarci (7467) následovaní Taranči (723), zatímco Ujgurů bylo pouhých 73. Obyvatelstvo Kirgizské ASSR bylo z 88 % negramotné, u Kašgarců byla míra negramotnosti ještě vyšší: 94 % [Vsesojuznaja perepis' naselenija... 1928]. Už při dalším sčítání obyvatel v roce 1939 národnost Tarančů a Kašgarců mizí a místo ní se objevuje pouze etnonymum Ujguři.

V rámci budování autonomních správních jednotek na národnostním základě získali v SSSR i Ujguři vlastní autonomii. V první polovině 20. let vznikly ujugurské selsověty na území dnešního Uzbekistánu a v roce 1934 získali Ujguři dva autonomní národnostní okresy na území dnešního Kazachstánu: ujugurský (Čundža) a čilický (Čilik) v almatinské oblasti. Na území dnešního Kyrgyzstánu ujugurské samosprávné jednotky nevznikly žádné, přesto ale jak v severní, tak i v jižní části země byly zakládány ujugurské školy.¹

¹ Respondent z jižního Kyrgyzstánu, člen ujugurského spolku. Terénní výzkum, květen 2016.

V souvislosti se změnou národnostní politiky SSSR ve 30. letech byly všechny ujgurské kulturní a vzdělávací střediska na území dnešního Kyrgyzstánu uzavřeny, včetně ujgurských škol ve městech Frunze, Převalsk, Tokmok, Džalalabád a Oš. Totéž se týkalo Ujgurů v ostatních středoasijských republikách.²

Vzhledem k dalšímu pokračování povstání obyvatel (různých národností) na území Východního Turkestánu proti čínské vládě (v letech 1931–1934 a v roce 1937) se podpora ujgurštiny a ujgurské kultury v SSSR stávala stále více politickou otázkou. Tato povstání na území Číny (později označovaná jako národní) a následně vzniklá 1. Východo-Turkestánská republika (na méně než 10 % území dnešního Sin-ťiang) byla ovšem likvidována spojenými sovětsko-čínskými vojsky. Za zmínku možná stojí, že se do názvu této republiky nedostalo slovo *ujgurská*, protože převážily snahy zastánců panturkistického hnutí, aby nedocházelo k roztržiténosti turkického obyvatelstva mezi nové národy.

Přestože podle mnohých autorů tento stát ve většině ohledů fakticky nefungoval (územní omezení pouze na město Kašgar a okolí, slabá ekonomika spojená s inflací, mezinárodní izolace kvůli zaměření jak protičínskému, tak i protisovětskému – zastání nenašel ani ve vlivných muslimských zemích). Připomínka jeho existence se později stala významnou součástí ujgurského národního hnutí, zatímco Čína se zmínky o jeho existenci snažila ignorovat [*Klimeš 2015: 123–124*].

Sovětský svaz se snažil udržovat svůj vliv v Sin-ťiangy i během vyhlášení 2. Východo-Turkestánské republiky v roce 1944, tentokrát na území čínských prefektur Ili, Tarbagataj a Altaj. Těto republice poskytoval SSSR zpočátku jak vojenskou a ekonomickou pomoc, tak i ideologické zázemí. Vznik Čínské lidové republiky a zánik 2. Východo-Turkestánské republiky (za vydatné pomoci SSSR) pak vedl k určitému poklesu podpory ujgurských studií v SSSR, které se realizovaly především v Kazašské SSR.

Na konci 50. let 20. století probíhala v Číně (i v Sin-ťiangy) politika „velkého skoku“ a vytváření vesnických „komun“, což mělo pro obyvatele ještě strašlivější následky než tragická kolektivizace na přelomu 20. a 30. let v SSSR [*Kokaisl 2013: 127–128*]. Během září a října 1958 docházelo ke slučování družstev do komun, které byly vytvořeny jako polovojenské jednotky. Soukromý majetek téměř neexistoval, vše včetně nádobí bylo ve vlastnictví komun. Otročká práce a hlad způsobil smrt stovek tisíc lidí. V této době ústřední vláda začala přesídlvat do Sin-ťiangy čínské rolníky z vnitrozemí Číny, zatímco místní obyvatelé stěhovala do pouštních oblastí. Mnoho Ujgurů bylo obviněno z nacionalismu, a proto zhruba 200 tisíc obyvatel Východního Turkestánu emigrovalo do SSSR. Průměrný roční přírůstek ujgurského obyvatelstva v Kirgizské SSR v období let 1959–1970 činil 7,35 %.

V tomto období docházelo v SSSR k výraznému rozvoji projevů ujgurské kultury – nejen v Kazašské SSR, kde Ujgurů žilo nejvíce, ale i v Kyrgyzstánu. Podle ujgurských respondentů v Kyrgyzstánu byla tato vlna uprchlíků z Číny pro kulturu kyrgyzských Ujgurů, kteří v SSSR žili už více generací, významným přínosem. Došlo k obnovování znalosti ujgurského jazyka i typických zvyků. Nově přichozí Ujguri se ovšem museli vypořádat se zcela odlišnými podmínkami i s tím, že neuměli kyrgyzsky, kazašsky, ani rusky, a navíc většina z nich neměla vyšší vzdělání. Rozdíly se podařilo setřít zhruba během jedné generace, i když doposud někteří kyrgyzští Ujguri nepovažují vyšší vzdělání za

² Respondent ze severního Kyrgyzstánu, člen ujgurského spolku. Terénní výzkum, srpen 2017.

příliš pozitivní hodnotu a raději upřednostňují zaměstnání například v oblasti podnikání, obchodu a v restauracích. Přesto se mezi Ujgury objevila řada vědců i kulturních činitelů.³

Současné počty Ujgurů

Podobně jako u dalších etnických skupin bývá někdy velkým problémem určit počet příslušníků národa, protože v různých zemích se pro etnickou příslušnost používají různá kritéria. Navíc v zemích, kde je daná etnická skupina perzekuována, bývají ze strany úřadů snahy uvádět počet příslušníků menší. Národnostní spolky pak mívají naopak tendenci zahrnovat mezi příslušníky vlastní skupiny i ty, kteří by mohli mít pouze společný etnický původ, ale často se už částečně nebo zcela asimilovali.

Podle organizace *Joshua project* studující rozšíření jazyků světa a náboženskou příslušnost je celosvětový počet Ujgurů kolem 12 milionů. Nejvíce jich žije v Číně (11 682 000; 96,8 % celosvětového počtu Ujgurů), dále v Kazachstánu (255 000; 2,1 %), Kyrgyzstánu (55 000; 0,5 %), Uzbekistánu (47 000; 0,4 %) a na ostatní státy připadá 29 600 Ujgurů (0,2 %) [*Uyghur 2019*].

V Číně žijí Ujguri především v oblasti Sin-ťiang, v Kazachstánu žije nejvíce Ujgurů v Alma-Atě a Almatinské oblasti, v Kyrgyzstánu v Ošské a Čujské oblasti (včetně hlavního města Biškeku), v Uzbekistánu pak ve Ferganské nížině (Andižanská oblast) a v Taškentské oblasti.

Další prestižní organizace *SIL International* zabývající se studiem jazyků uvádí počet Ujgurů nižší (10,4 mil.), ale v jejích statistikách se objevují zjevně nerealistické počty Ujgurů např. v Mongolsku (12 000) [*Simons – Fennig 2017*], což neodpovídá údajům z mongolského oficiálního sčítání obyvatel [*Chün am... 2011*], kde ujgurská národnost vůbec nefiguruje. Naopak v údajích *SIL International* vůbec není zmíněn Kyrgyzstán a Uzbekistán jako země s významnou ujgurskou menšinou. Většina statistik rovněž nezohledňuje i skupinu Ujgurů žijící v emigraci (Turecko, Střední východ, státy Beneluxu, Německo, USA).

Předchozí krátký historický exkurz a aktuální statistiky počtu Ujgurů ukazují, že současné etnikum Ujgurů je velice dobře etablované: Ujguri se celkem jednoznačně vyhraňují vůči okolním etnikům a ve všech ohledech naprosto jednoznačně splňují kritéria národa. Je pozoruhodné, že k vytvoření tohoto etnika došlo v relativně krátké době trvající zhruba jednu generaci. Státním zásahem v SSSR bylo rozhodnuto o vzniku nového národa, prostřednictvím vytvořených historických konstruktů došlo k navázání na starobylé etnikum se stejným názvem, čímž se nový národ podařilo ukotvit i historicky.

Postup byl obdobný jako v případě vytváření dalších „sovětských“ národů (například Uzbeků) – jednoznačná podpora nového národa a jednorázová totální asimilace okolních etnik. Koncept jednotlivého ujgurského národa pak převzala ze SSSR po 2. světové válce jak Čína, tak i představitelé hnutí bojující proti čínské správě Sin-ťiang. Z poměrně značně diferencovaných etnických a geografických skupin vznikla jednotná skupina Ujgurů, uznávaná oběma protichůdnými stranami (čínskou vládou i představiteli ujgurského hnutí, kteří opustili panturkistickou ideu).

Na tomto místě můžeme provést srovnání s dalšími pokusy o vytvoření nového jednotného národa, které ovšem byly neúspěšné. Z Evropy je možné jmenovat Belgie, kde přes

³ Respondent ze severního Kyrgyzstánu, člen ujgurského spolku. Terénní výzkum, září 2013.

státně-politickou podporu jednotné belgické etnické identity došlo ke zhroutilí konceptu jednotného belgického národa. I další podobné projekty, které při tvorbě etnicity příliš akcentovaly stát a naopak potlačovaly další historické, politické, společenské a kulturní podmínky, byly neúspěšné. Zde je možné zmínit koncept jednotného československého národa z 20. let 20. století (ke kterému byl vytvořený československý jazyk, docházelo k podpoře vzniku národní československé církve...), podobně (byť s některými odchylkami) byl realizován koncept jugoslavismu. Sem zapadá i výše zmiňovaný koncept sovětského národa. Ano, velká část sovětského obyvatelstva se po dlouhá léta identifikovala se sovětskou kulturou, v rámci které příslušnost k „původnímu“ národu nebo geografickému místu byla až druhotná. To vyjadřovala například kdysi velmi populární píseň: *Moje adresa není dům ani ulice, moje adresa je Sovětský svaz*.

Tyto identifikace ale byly až příliš těsně svázané pouze s konkrétním státním útvarem: jakmile došlo k zániku státu, zanikla i předchozí státně-etnická identita. Je tedy důležité, co bylo dříve: pokud došlo k vytvoření vědomí etnické identity dříve a stát vznikl později, etnickou identitu vytvoření státu posílilo. Pokud vznikl nejprve stát (například SSSR) a teprve od něj se odvozovala (sovětská) etnicita, pak byla víceméně vázaná pouze na existenci tohoto státu a s jeho zánikem zanikl i *sovětský národ*, přestože se můžeme setkat s pojmy *přetrvávání sovětského myšlení, sovětského způsobu života*.

Ukazuje se tedy, že existence stabilních etnik je sice velmi závislá na míře státních zásahů, ale pokud dochází k odvozování etnicity přímo prostřednictvím konkrétního státu, jedná se o etnické povědomí značně nestálé. Jako mnohem stabilnější prvek při odvozování etnické identity se jeví historické povědomí, byť by bylo založené na někdy až neuvěřitelných historických konstruktech podobajících se mnohem více mýtům, než doložitelné historii.

Ujguři v Kyrgyzstánu

Kyrgyzští Ujguři jsou velmi dobrým příkladem variability jednoho etnika a na jejich příkladu je možné ukázat i další vlivy formující etnickou identitu. Kyrgyzská sovětská socialistická republika vznikla v roce 1936, ale byla kulturně rozdělena na dvě velmi odlišné oblasti – sever a jih. Toto rozdělení se nepodařilo zahladit ani v sovětském období, ani v samostatném Kyrgyzstánu. Zatímco sever země měl podstatně blíže k ruské kultuře i přijímání ruského jazyka, jih země byl mnohem tradičnější se silným vlivem kultury usedlých zemědělců a uzbečtiny jako převládajícího jazyka. Rozdělení země se neprojevovalo jen na titulárním kyrgyzském etniku, ale i na národnostních menšinách.

Turkojazyčné muslimské obyvatelstvo ze na území Kyrgyzstánu dostávalo ze Sin-ťiangy podobně jako do dalších středoasijských republik; v případě první vlny příchodích se jednalo ještě o carské Rusko. Příchodem Ujgurů na území dnešního Kyrgyzstánu v různých dobách vznikly i poměrně výrazně orientované skupiny podle používaného písma. Nejstarší generace Ujgurů (ale i Ujguři, kteří přišli do SSSR v 50. a 60. letech) používaly arabské písmo, jehož prostřednictvím byly mnohem více propojeny s kulturní oblastí Sin-ťiangy, a zároveň do značné míry izolovány od ruské a evropské kultury. To bylo jednou z hlavních příčin, proč především tito Ujguři zastávali na území dnešního Kyrgyzstánu velmi málo kvalifikovaná místa. Podobná situace byla i v Kazachstánu. Ujguři, kteří používali azbuku (kromě mladé generace Ujgurů se mohlo jednat i o starší generace,

kteří získaly sovětské vzdělání po zavedení azbuky) měli mnohem blíže k evropské kultuře. Prostřednictvím písma zároveň došlo k velmi výraznému kulturnímu dělení sovětských a čínských Ujgurů [*Ibragimov – Baudinova 2008*].

V Kyrgyzstánu se počet Ujgurů dlouhodobě zvyšuje – v posledních letech dosahuje roční přírůstek přes 2 %. Tento trend se týká i dalších turkických národů na území Kyrgyzstánu, které mají nadprůměrný přirozený přírůstek (Turkmeni, Turci, Kyrgyzové, Uzbeki). Z turkických národů výjimku tvoří pouze Tataři, jejichž počet se ve srovnání s rokem 1989 snížil na méně než polovinu.

Současné oficiální statistiky počtu Ujgurů v Kyrgyzstánu je možné považovat za spolehlivé, protože v tomto ohledu Kyrgyzstán není zemí, která by záměrně zkreslovala počty příslušníků národnostních skupin. Přesto někdy s těmito počty někteří představitelé ujgurských spolků nesouhlasí – skutečný počet Ujgurů považují za mnohem vyšší – a poukazují na obtížnost určit přesný počet Ujgurů. V Ošské oblasti je celá řada rodin, kde jeden z rodičů je Ujgur a druhý Uzbek. I když se národnost předává nejčastěji po otci, jsou velmi časté i případy, kdy například nejstarší syn má v dokumentech zapsanou ujgurskou národnost, zatímco mladší bratr uzbeckou.

Uzbekizace v jižním Kyrgyzstánu

Území dnešního jižního Kyrgyzstánu bylo dříve velice specifickou oblastí, mísilo se zde obyvatelstvo nejrůznějších etnik s velkým množstvím jazyků i náboženské diferencovanosti. Tato oblast bývala oprávněně po mnoho staletí nazývána Babylónem Střední Asie.

V sovětském období se specifčnost tohoto území projevovala například ve vzdělávání. Přestože se jednalo v sovětských dobách o oblast, která byla oficiálně kyrgyzská a nejpočetnější etnická skupina Uzbeků zde nedisponovala žádnou autonomií, došlo k paradoxní situaci, protože školství zde nebylo v kyrgyzštině, ale pouze v ruštině a uzbečtině. Když nedisponovali školami ani příslušníci titulární národnosti (Kyrgyzové), nemohli očekávat školství ve svém jazyce ani příslušníci dalších menšin. Ujguři se tedy ve školách neučili ani ujgurský jazyk, ani neměli k dispozici předměty, v nichž by se mohli seznamovat s národní historií nebo ujgurskými specifiky. Celá řada osob s ujgurskými předky se považuje za Uzbeky, protože nepoužívá ujgurštinu a ztotožňuje se s uzbeckou kulturou.

Počátek uzbekizace Ujgurů v jižním Kyrgyzstánu je záležitostí už 20. století. Podle slov ujgurských respondentů bylo hlavní událostí spojenou s uzbekizací založení Uzbeké SSR v roce 1924. Většina turkojazyčných obyvatel jižního Kyrgyzstánu hovořila čagatajským dialektem, ale velice důležitou se stávala zapisovaná národnost v dokladech, která měla velice odlišnou prestiž. Uzbecká národnost jakožto prestižní nebyla jen v Uzbeké SSR, ale právě i v jižním Kyrgyzstánu, kde kromě slovanského obyvatelstva většina vzdělanců nebo vedoucích pracovníků byli Uzbeki (dříve často označovaní jako Sartové). Uzbecká skupina ovšem nebyla nijak výrazně uzavřená. Ujgurští respondenti uváděli, že naopak docházelo k přesvědčování a k nátlaku ze strany úřednického aparátu na příslušníky menšinových národů, aby se zapsali jako Uzbeki, což mnozí Ujguři prováděli. Tím si zajišťovali stranický i kariéerní postup, mohli se dostat na vyšší stranické a společenské příčky. Na druhou stranu občanský průkaz se zapsanou ujgurskou národností působil často naprosto opačně. V pozdějších dobách mohla být u Ujgurů důvodem k zapsání uzbecké národnosti i naděje, že se tak vyhnou politickým represím – mnoho

sovětských Ujgurů bylo totiž ve 30. letech popraveno za účast nebo pouhé sympatie (skutečné i domnělé) k ujgurskému povstání na území Číny, které SSSR pomáhal likvidovat.

Respondenti z jižního Kyrgyzstánu uváděli jako příklad své příbuzné, kteří přes oddanost komunistické straně sympatizovali s obrozením ujgurského národa nebo ujgurské státnosti. Někteří z těchto aktivistů, kteří vedli korespondenci s ujgurskými aktivisty v Číně, si pak po roce 1945 stejně měnili národnost z ujgurské na uzbeckou. Přes stalinské represe a mnohaletá věznění (standardním obviněním bylo: odklon od stranického principu, zrada vlasti, snaha o vytvoření turkestánského státu), které sami zažili, často Stalina a jeho politiku vysoce oceňovali.

Ujguri žijící v jižním Kyrgyzstánu mají vlastní národnostní spolky, ale i podle samotných představitelů spolků vymizela jejich kulturní specifika, jimiž by se výrazněji odlišovali od svého okolí a ve většině ohledů se podobají Uzbekům – kromě povědomí o příslušnosti k ujgurské národnosti.

V jižním Kyrgyzstánu žije nejvíce Ujgurů v Ošské oblasti (11 181 osob, což je 23 % všech Ujgurů na území Kyrgyzstánu), a to především v rajoně Kara-Suu (93 % všech Ujgurů Ošské oblasti). Mezi významná specifika ujgurského osídlení patří to, že se jedná o obyvatelstvo venkovské – 94 % Ujgurů Ošské oblasti žije na vesnicích. Ujguri v Ošské oblasti zároveň patří k etnickým skupinám s podprůměrnou vzdělanostní strukturou (společně s Uzbeky, nebo Turky – vyššího vzdělání dosáhlo 4,4 % Ujgurů), naopak výrazně nadprůměrnou vzdělanostní strukturu mají Tataři a Rusové; podíl Kyrgyzů s vyšším vzděláním je lehce nadprůměrný [*Perepis' naselenija... 2010*].

V Džalalabádské oblasti žije 3271 Ujgurů (6,7 % všech Ujgurů v Kyrgyzstánu). I v této oblasti se jedná o převážně venkovské obyvatelstvo, ale zde už téměř třetina Ujgurů žije ve městech. Většina ujgurského obyvatelstva (59 %) udává jako svůj rodný jazyk ujurštinu. V Batkenské oblasti je podíl Ujgurů menší než 0,1 % obyvatel celé oblasti [*Perepis' naselenija... 2010*].

V případech smíšených manželství dochází k určité asimilaci, pokud se ujgurské ženy provdají za Kyrgyzy, je velmi časté, že manželova rodina na ně vyvíjí tlak, aby hovořily kyrgyzsky. Tyto ujgurské ženy mohou být hrdé na národní kulturní atributy Ujgurů (dějiny, kuchyně, tradice), ale nemají možnost je příliš prezentovat. Přesto v každodenním životě popisují stálou kombinaci různých kyrgyzských, uzbeckých a ujgurských kulturních prvků. V případech sňatků ujgurských mužů s uzbeckými nebo kyrgyzskými ženami je situace odlišná – pokud dává otec důraz na ujgurskou národnost, děti se považují automaticky za Ujgury, přestože vlivem výchovy matky přijímají celou řadu jiných zvyků včetně používání jazyka.

V používání ujgurského jazyka ovšem začíná i na jihu Kyrgyzstánu docházet k určitým změnám. Už údaje ze sčítání obyvatel v roce 2009 ukazují, že sice většina Ujgurů Ošské oblasti udává jako svůj první jazyk uzbecký, zároveň je to většina velmi těsná (52 %). Celých 45 % Ujgurů při tomto sčítání uvedlo jako svůj rodný jazyk ujurštinu. U Ujgurů v Ošské oblasti, kteří používají nějaký druhý jazyk, se jedná nejčastěji o kyrgyzštinu (41 %), ruštinu (29 %) a uzbečtinu (28 %) [*Perepis' naselenija... 2010*]. Řada obyvatel ovšem používá až pět jazyků, i když ne na stejné úrovni – ujurštinu, kyrgyzštinu, uzbečtinu, ruštinu, turečtinu.

Přestože zde nejsou žádné ujgurské školy, ujgurský jazyk občas ve veřejném prostoru zaznívá – jednou týdně vysílá soukromá televize v Oši televizní seriály dovezené z čínského

Východního Turkestánu, které jsou oblíbené nejen mezi místnímu Ujgury, ale i mezi většinovým obyvatelstvem.

I když je dnes etnonymum Ujgur používané zcela běžně jak samotnými Ujgury, tak i kyrgyzskými úřady. Stále je možné se setkat i s původním označením Kašgarci. Právě v jižním Kyrgyzstánu takto dodnes označují Ujgury příslušníci střední a starší generace.

Přestože hlavní vlny ujgurské migrace na území dnešního Kyrgyzstánu se datují do 19. a 20. století, podle místního podání obyvatel v Kašgar kišlaku, kde žije většina ujgurského obyvatelstva, se usuzuje na příchod Ujgurů do této oblasti už před 200 nebo 300 lety, což se ale i podle slov místních už nedá zjistit. Na základě úvah o místních názvech v okolí (chán Madyn) se někteří Ujguři domnívají, že ujgurské osídlení může být ještě výrazně starší. Samotný Kašgar kišlak ovšem nebyl národnostně homogenní ani v sovětských dobách – Rusové se sem dostali jako přesídlenci ve 20. letech 20. století. Podle vzpomínek ruských respondentů z 50. a 60. let 20. století prodavači na bazaru u Rusů vysoce oceňovali znalost uzbeckého jazyka; kdo hovořil uzbecky, mohl snáze dostat slevu.

Severní Kyrgyzstán

Přestože oproti jižnímu Kyrgyzstánu žije na severu země větší část Ujgurů ve městech, i v severním Kyrgyzstánu doposud zůstávají především venkovským obyvatelstvem – v Čujské oblasti žije na vesnicích přes 80 % Ujgurů, v jižním Kyrgyzstánu je tento podíl ještě vyšší. Už v sovětských dobách byl ovšem rozdíl mezi Ujgury ze severního a jižního Kyrgyzstánu v používání ujgurštiny. Pokud to politická situace dovolovala, dávali Ujguři ze severního Kyrgyzstánu velký důraz na školství v ujgurštině.

Důraz na jazykové vzdělávání v ujgurštině v severní části Kyrgyzstánu je patrný i ze statistik; v Čujské oblasti žije 15 276 Ujgurů (31 % z celého Kyrgyzstánu, nejvíce pak v syk-atinském a alamudunském rajonu). Z nich 93 % uvádí, že používá ujgurštinu jako první jazyk.

V hlavním městě Biškeku žije 13 380 Ujgurů (28 % všech kyrgyzských Ujgurů) a z nich má 90 % jako rodný jazyk ujgurštinu. Takto vysoká čísla jsou v ostrém kontrastu se situací v jižním Kyrgyzstánu. Dotaz na znalost ujgurského jazyka mezi respondenty v severním Kyrgyzstánu se často považuje za něco nepatřičného: „Samozřejmě, že mluvím ujgursky, vždyť jsem přece Ujgur!“ Další obrovský rozdíl oproti jižnímu Kyrgyzstánu je u těch Ujgurů, kteří ovládají více jazyků: 88 % z nich používá ruštinu.

Ještě v sovětských dobách (v roce 1989) vznikl v Biškeku ujgurský spolek Ittipak (Jednota) a v roce 1994 začal vydávat poprvé na území Kyrgyzstánu stejnojmenné noviny (v ujgurštině a ruštině). Hlavním cílem spolku je zachovávat a rozvíjet hlavní prvky ujgurské kultury – jazyk, náboženství, folklor, tradice a zvyky. Pokud jde o vzdělávání, společnost se snaží o otevření tříd pro volitelné studium ujgurského jazyka ve školách v obcích: Lebedinovka (Alamedinskij rajon), Komsomolsk (Sokuluk), Ken-Bulun, Ala-Too a ve škole №53 v Biškeku. Zároveň v těchto školách zajišťuje ujgurské učebnice.

Jazyk není jediným atributem ujgurské kultury, ale kromě povědomí o historické jednotě Ujgurů je velmi významným prvkem ujgurská kuchyně, vysoce oceňovaná i příslušníky dalších etnik.

Srovnání situace Ujgurů v severním a jižním Kyrgyzstánu ukazuje, že vliv státu a jednotné státní politiky má na etnické projevy sice značný vliv, ale při stanovování míry vlivu

státních zásahů je třeba zohlednit i lokální specifika. Těmi pro kyrgyzské Ujgury byla především okolní etnika, zatímco na jihu země docházelo k masivní uzbekizaci podporované místními uzbekými představiteli, na severu země zůstalo mezi Ujgury zcela běžné používání ujgurského jazyka.

Shrnutí

Na příkladu Ujgurů je patrné, že při etnogenezi tohoto národa měly státní zásahy obrovský vliv. Nejprve SSSR rozhodl o vytvoření ujgurské národnosti, čímž zanikly dosavadní národnosti Kašgarců a Tarančů. Během poměrně krátké doby byl tento koncept (vytvoření jednotného ujgurského národa) přijatý většinou dřívějších samostatných etnických skupin. Často se u nich nejednalo o etnické povědomí nijak silné, protože bylo vázané na geografickou oblast, ze které pocházeli.

Sovětská národnostní politika dokázala v praxi mistrně propojit dva protichůdné přístupy – primordialismus a konstruktivismus. Národ byl zkonstruován politickým rozhodnutím, ale při jeho projevech byl zdůrazňován primordialistický aspekt, podle kterého příslušný národ existoval odedávna a jeho atributy byly stabilní a pevně dané. Pro příslušníky nově vytvořeného národa nebyl problém tato nová vysvětlení přijímat. Nejednalo se jen o Ujgury, ale celou řadu dalších sovětských národů.

Nově vzniklý ujgurský národ ovšem v některých oblastech SSSR nijak podporován nebyl (především v jižním Kyrgyzstánu). Totiž tam, kde vedle sebe žili příslušníci nově vzniklé ujgurské národnosti a příslušníci uzbecké národnosti, docházelo k rozsáhlé asimilaci Ujgurů přebíráním uzbecké národnosti, která byla považovaná za prestižnější, případně „vhodnější“.

Na území dnešního Kyrgyzstánu se doposud výrazně projevují i rozdíly v dodržování ujgurských kulturních tradic a používání jazyka mezi Ujgury žijícími na severu země (kde Ujguri běžně používají ujgurštinu, mají k dispozici vlastní školy) a na jihu mezi jim podobnými Uzbeky (kde i přes přetrvávající ujgurské povědomí dochází k mnohem výraznější asimilaci).

V jižním Kyrgyzstánu stačilo, aby ujgurské etnikum bylo vystavené vlivu sousedního uzbeckého etnika a většina Ujgurů přejímala národnost, jazyk, kulturu i zvyky uzbecké. Naopak v severním Kyrgyzstánu si Ujguri (přes rusifikaci probíhající v sovětských dobách) uchovali většinu národnostních specifíků včetně používání vlastního jazyka.

Je pozoruhodné, že sovětský přístup oficiálního vytváření nových národů přijala po 2. světové válce i Čína a koncept jednotného ujgurského národa zařadila jak do svého zákonodárství, tak i do své národnostní politiky. I v Číně došlo ke spojení více etnik do jednoho státu uznaného ujgurského národa. Následně pronásledování čínských Ujgurů, kteří navazovali na dřívější panturkistickou tradici bojů za osvobození od čínské vlády, vedlo k jejich masové migraci do SSSR. Tito emigranti se ale vlivem sovětského způsobu života často stali součástí jiné kulturní tradice a mezi nimi a čínskými Ujgury se začaly prohlubovat kulturní rozdíly.

Příklad Ujgurů v Číně a v Kyrgyzstánu ukazuje, že stát je při vytváření a likvidování národností velmi mocný, ale ne všemocný. Může mít prostředky, kterými dokáže vytvořit nový národ, rozvoj tohoto národa může podporovat, ale pak záleží na celé řadě dalších faktorů – geografických, politických, kulturních, na soužití s okolními etniky – jak tento rozvoj (nebo výrazná asimilace) bude probíhat dále.

Literatura

- Anderson, Benedict [1983]. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Baldauf, Ingeborg [1991]. Some Thoughts on the Making of the Uzbek Nation. *Cahiers du monde russe et soviétique* 32 (1): 79–95.
- Bartold, Vasilij V. [1927]. *Kirgizy*. Frunze: Kirgizgosizdat.
- Bromlej, Julian Vladimirovič [1983]. *Očerki teorii etnosa*. Moskva: Nauka.
- Češko, Sergej Viktorovič [1988]. Nacionalnye processy segodnja. Vremja stirať „belye pjatna“. *Sovetskaja etnografija* 6: 3–15.
- Chün am, oron suucny 2010 ony ulsyn toollogyn ür dün [2011]. Ulaanbaatar: Ündesnij statistikijn choro.
- Comaroff, John [1991]. Humanity, Ethnicity, Nationality: Conceptual and Comparative Perspectives on the U.S.S.R. *Theory and Society* 20 (5): 661–687.
- Dittrich, Edith [2000]. *Könnte man doch bleiben...* Köln: Wienand.
- Enciklopedičeskij slovar'* [1890–1907]. Lejpcig: F. A. Brokgauz, S.-Petěrburg: I. A. Jefron.
- Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence [1983]. *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Ibragimov, I. M. – Baudinova, D. Š. [2008]. K probleme izučenija osobennostej duchovnoj kul'tury ujugrskogo naselenija SNG (na primere Kirgызstana). In. *Centralnaja Azija: osnovnye napravlenija i perspektivy razvitija v uslovijach globalizacii*. Matėrialy meždunarodnoj naučnoj konferencii. Teheran – Biškek.
- Klimeš, Ondřej [2015]. *Struggle by the pen: the Uyghur discourse of nation and national interest, c. 1900–1949*. Boston: Brill.
- Kokaisl, Petr [2013]. Soviet Collectivisation and Its Specific Focus on Central Asia. *Agris On-line Papers in Economics and Informatics* 5 (4): 121–133.
- Kokaisl, Petr [2018]. Koreans in Central Asia – a different Korean nation. *Asian Ethnicity* 19 (4): 428–452.
- Kolman, Luděk – Rymešová, Pavla – Michálek, Pavel [2012]. Perspectives on measurement in social sciences and education. *Efficiency and Responsibility in Education*, Jun: 234–241.
- Kuropatkin, Alexej Nikolajevič [1877]. Istoričeskij očerk Kašgarii. *Vojennyj sbornik* 11.
- Lattimore, Owen [1973]. Return to China's Northern Frontier. *The Geographical Journal* 139 (2): 233–242.
- Maksudov, Sergej [1999] Migracii v SSSR v 1926–1939 godah. *Cahiers du monde russe* 40 (4): 763–796.
- Ottův slovník naučný* [1907]. Díl XXVI. Praha: J. Otto.
- Papáček, Pavel [1907]. Ujgurové. In: *Ottův slovník naučný*. Díl XXVI. Praha: J. Otto.
- Perepis' naselenija i žiliščnogo fonda Kirgызskoj Respubliki 2009 goda*. Kniga III. Oškaja oblast [2010]. Biškek: Nacionalnyj statističeskij komitět KR.
- Prževalskij, Nikolaj Michajlovič [1946]. *Mongolija i strana tangutov*. Moskva: OGIZ.
- Radlov, Vasilij Vasiljevič [1893]. *K voprosu ob Ujgurach*. Sanktpetěrburg.
- Šatava, Leoš [2015]. *Evropská etnika bez státu*. Trnava: FF UC.
- Shukurov, Sobir – Maitah, Mansoor – Smutka, Luboš [2016]. The impact of privatization on economic growth: The case of Uzbekistan. *International Journal of Economics and Financial Issues* 6 (3): 948–957.
- Simons, Gary F. – Fennig, Charles D. [2017]. *Ethnologue: Languages of the World*. Twentieth edition. Dallas, Texas: SIL International.
- Slobodník, Martin [2006]. Multietnický charakter Číny: historické pozadie a aktuálne problémy. *Ethnologia Actualis Slovaca* 6: 94–108.
- Stalin, Iosif Vissarionovič [1925]. O političeskich zadačach universitėta narodov Vostoka. *Pravda* 115 (22 maja).
- Štolfová, Andrea [2014]. Příčiny a dopady pracovní migrace v Uzbekistánu. *Kulturní studia* 1: 23–45.
- Uyghur [2019]. Joshua Project. A ministry of Frontier Ventures [online]. Dostupné z: https://joshuaproject.net/people_groups/15755.
- Uzbekov, Dosmir – Kurmanov, Zaynidin [2014]. Uighurs as political actors in the Kyrgyz Republic. *Central Asia and the Caucasus* 15 (2): 132–141.
- Valichanov, Čokan Čingisovič [1985]. *Sobranije sočinėnij v pjati tomach* 3. Alma-Ata: Glavnaja redakcija Kazachskoj sovetskoi enciklopedii.
- Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda*. Kirgызskaja ASSR [1928]. Moskva: CSU SSSR.
- Wingate, Reginald O. [1950]. *The Steep Ascent: The Story of the Christian Church in Turkestan*. British and Foreign Bible Society.

- Wixman, Ronald [1984]. *The Peoples of the USSR: An Ethnographic Handbook*. New York: M. E. Sharpe.
- Wu Qine [2006]. *Xinjiang: minzu rentong guoji jingzheng yu zhongguo geming, 1944–1962*. [Xinjiang: National Identity, International Competition and the Chinese Revolution, 1944–1962]. Taiwan daxue lishi xue yanjiu suo xuewei lunwen. [Thesis of the Institute of History, National Taiwan University].
- Xing Li Tao [2012]. Shi lun 19 shijimo yili weiwu'erren zhi qianru zhongya [O migraci ilijských Ujgurů do Střední Asie na konci 19. století]. *Shangye wenhua* 3: 71.

Petr Kokaisl je garantem studijního programu Hospodářská a kulturní studia na Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze. Mezi jeho výzkumné zájmy patří kulturní antropologie, etnické minority, geografie náboženství a transformace společnosti.